

Osobnost pedagoga

Osobnost učitele v současných edukačních procesech

Učitel resp. učitelova osobnost je rozhodujícím činitelem ve vyučovacím procesu.

Autorita učitele je přímo závislá na:

- jeho společenské a odborné pověsti
- na jeho charakterových a morálních vlastnostech
- řídicích schopnostech.

Pedagog imponuje žákům především svým kladným a spravedlivým postojem k nim, a pak svými znalostmi a pracovními schopnostmi, klidem a objektivností.

Pro svého oblíbeného učitele žáci často vykazují zvýšené pracovní úsilí.

- Vliv pedagoga nenahradí ani učebnice, ani mravní poučování, ani soustava trestů a povzbuzování.
- Osobní příklad učitele a kouzlo jeho osobnosti jsou nenahraditelné.
- Nelze však přitom podceňovat význam slovního působení učitele, který má často sugestivní dosah.
- Vztah žáků / studentů / s učitelem má do určité míry symbiotický ráz

Mnoho škod ve vývoji osobnosti žáka způsobují učitelé, kteří nejsou zcela duševně zdravý (neurotici, psychopati atp.). Frustrují žáků, kteří se mohou stát problémovými, neurotickými atp.

V současné době se výrazně rozvíjí nová nauka o osobnosti učitele, tzv. pedeutologie.

Při studiu osobnosti učitele platí nejčastěji dva přístupy:

- normativní
- analytický

Osobnost učitele tvoří organický souhrn učitelových znalostí a pedagogických dovedností, osobních vlastností a způsobů chování

- Na učitele se nedá dívat pouze jako na odborníka, který se omezuje pouze na zprostředkování znalostí ve škole, ale je třeba na něj dívat i jako na vychovatele, tedy osobu formující člověka
- Učitel výchovně působí na žáky jako vzor – příklad, který žáci napodobují.
- Učitelova osobnost je nejsilnějším kladným i záporným motivačním činitelem učení a chování žáků.
- Vlastnosti učitelovy osobnosti podmiňují jeho autoritu a oblíbenost u žáků:
- Učitelé s velkou přirozenou autoritou (oblíbený učitelé) velmi silně ovlivňují žáků.

Důležité upozornění:

Kopírování a šíření tohoto materiálu se doporučuje!

- Učitelé s malou autoritou (neoblíbený učitelé) mají pouze slabý výchovný vliv na žáky.
- Kvalita učitelovy osobnosti má výchovný vliv nejen na utváření osobnosti jednotlivých žáků, ale i na vzájemné vztahy ve třídě. Má vliv na ovzduší ve třídě.
- Vlastnosti učitelovy osobnosti rozhodují i o celkovém vztahu žáků ke škole, zda žáci chodí do školy rádi, bez strachu nebo neradi, s obavami, případně se škole vyhýbají (záškoláctví).

Základní pedagogické způsobilosti učitele

Vzájemná propojenost způsobilostí:

- plánovací způsobilosti – plánovat vyučovací hodinu, vymezovat výukové cíle, výběr učebních činností, volba vyučovacích metod, výběr materiálně technických prostředků
- způsobilosti potřebné k realizaci vyučovací hodiny, aktivní zapojení žáků do učební činnosti během vyučovací hodiny
- řídicí způsobilosti – správně organizovat učební činnost žáků v průběhu vyučovací hodiny, vzbudit zájem o učební předmět, aktivizovat žáky
- způsobilost k zajištění příznivého klimatu ve třídě
- způsobilosti potřebné k udržení kázně ve třídě a na řešení výchovných situací
- diagnostické způsobilosti spojené s kontrolou a hodnocením učební činnosti
- autodiagnostické způsobilosti související se sebehodnocením pedagogické činnosti

Vzájemný poměr mezi odbornou a pedagogickou způsobilostí

Odborná způsobilost pedagogických pracovníků je způsobilost získaná studiem určitého oboru na vysoké nebo střední škole

Pedagogickou způsobilost je souhrn znalostí a dovedností v oblasti pedagogiky, didaktiky, pedagogické psychologie, které jsou získávány příslušným studiem učitelského zaměření.

Příklad:

Absolvent vysokoškolského studia neučitelského směru s titulem Ing. má odbornou způsobilost.

Pokud by měl vyučovat obor ve kterém je odborně vzdělán, musí získat pedagogickou způsobilost, například v doplňujícím pedagogickém studiu na fakultách, které takovéto studium umožňují.

Legislativa řešící odbornou a pedagogickou způsobilost:

- Vyhláška Ministerstva školstva Slovenskej republiky z 26. januára 1996 o odbornej a pedagogickej spôsobilosti pedagogických pracovníkov
- Zákon č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů.

Nové požadavky na práci učitele

Požadavky na výchovu a vzdělávání, které vyplývají z vývoje společnosti vyžadují zásadní změnu postavení učitele:

Důležité upozornění:

Kopírování a šíření tohoto materiálu se doporučuje!

- Učitel má rozumět procesům ontogenetického vývoje žáka, procesem jeho vzdělanostního a osobnostního rozvoje, má vědět didakticky transformovat učivo vzhledem k věkové a individuální osobnosti žáků
- Důraz se přesouvá na interpersonální kompetence učitele:
 - způsobilost vytvářet pro učení prospěšné klima
 - tvořit pozitivní interpersonální vztahy se žáky
 - empatie
 - komunikační schopnosti
 - schopnost týmové práce
- Intrapersonální kompetence učitele:
 - způsobilost sebereflexe – na vědeckém základě analyzovat a hodnotit:
 - vlastní pedagogickou práci
 - vlastní postoje k žákům
 - vlastní osobnostní kvality
 - způsobilost autoregulace jako schopnost projektovat a realizovat vlastní změnu a sebevzdělávání

Učitelé by si měli osvojit:

- problematiku tvorby kurikula, jeho hodnocení
- problematiku kvality práce školy
- rozvíjení klíčových kompetencí
- evropskou dimenzi vzdělávání zahrnující i aktivní znalost dvou cizích jazyků
- práci s moderními ICT
- práci s nadanými ale i se znevýhodněnými žáky
- ovládání způsobů práce s dospělými

Nároky na výchovnou práci učitelů se zvyšují v důsledku slábnutí funkce rodiny, nárůstu disciplinárních problémů žáků, záškoláctví, jejich kriminality, drogové závislosti a pod.

Typologie učitelovy osobnosti.

Zařazení učitelů do jistých skupin podle stanovených kritérií.

E. Caselmann určil dva základní typy učitelů:

- učitel logotrop – soustřeďuje se především na učivo, více si všímá učivo jako své žáky
 - Filosoficky orientovaný- stále usiluje utvářet a prohlubovat svůj světónázor
 - Odborně vědecky zaměřený- koncentruje se na svůj vyučovací předmět
- učitel paidotrop. Soustřeďuje se především na žáky, více se zajímá o žáky jako o učivo, respektuje věkové a individuální osobnosti

- Individuálně psychologicky zaměřený – zajímá se o jednotlivé žáky
- Všeobecně psychologicky zaměřený – středem jeho zájmu nejsou jednotliví žáci, ale celá skupina žáků

Pavlovovská typologie – vychází z vlastností nervové soustavy člověka

- Učitel sangvinik – pohotový, rychlý, veselý, životní optimismus, výřečnost, ale i přílišná měkkost, přátelskost, z čehož pramení nízká míra přísnosti, má problémy s autoritou
- Učitel choleric – rázně a mužně vystupování, přísný, vyhrazené názory; má problémy s pedagogickým taktem, žáci se ho bojí, při zkoušení chtějí rychlou a přesnou odpověď, tvrdě trestá
- Učitel flegmatik – klidný a rozvážný, má sklon k pohodlí a lhostejnosti, což může vést k prohlédnutí mnoho chyb a nedostatků žáků, je nerozhodný, monotónní, což žáky nemotivuje k aktivitě a tvořivosti.
- Učitel melancholik – má cit pro posouzení a pochopení chování žáků, je příliš uznán, při chybách žáků dlouho mlčí, těžko se odvažuje k rázným opatřením, což způsobuje mezi žáky nedisciplinovanost

Tvořivý a humanistický učitel a jeho vyučovací styl.

Podmínkou rozvoje tvořivosti žáků jsou tvořiví učitelé.

Tvůrčí učitelé preferují:

- vyučování aktivizačními metodami na úkor autoritativních metod,
- soustavně motivují žáky, rozvíjejí jejich iniciativu, důvtip, představivost, samostatnost, aktivitu, tvořivost,
- ve vyučování upřednostňují dialog,
- v práci žáků experimentování, objevování apod.

Tvořivý učitelé se vyznačují tím, že většinu žáků naučí přímo na vyučování. Tvořivý učitel není spokojen s tím co dosáhl, ale usiluje soustavně dosahovat lepších výsledků.

Tvořivý, humanistický učitel:

- Toleruje – city, potřeby, jiné názory, chyby a omyly žáka ale i sebe
- Podporuje samostatné myšlení a jednání žáka, vyhledávání problémů a informací, pozitivní vztah žáka k učení, potřebu po sebezdokonalování
- Vyžaduje aktivní, uvědomělou disciplínu a odpovědnost, vlastní názor, pochopení žákům podstaty své činnosti, sebezpoznání žáka
- Očekává úspěch každého žáka, zvědavost a otázky žáků, diskusi a otevřenou komunikaci, podnětné nápady a kritiku
- Odmítá slepou poslušnost a vynucenou aktivitu, atmosféru strachu a napětí, spokojenost a průměrnost, názor, že všechno má být jednoznačné

Co tedy učitel a pedagog je a není

Co učitel a pedagog není:

- Není zaměstnancem ve smyslu výkonné jednotky, která za určený čas vyprodukuje předem stanovený, měřitelný výkon, za který je odměněn
- Není rodičem dětí, které vyučuje a vychovává – nemůže nahradit působení rodiny
- Není jediným, kdo je odpovědný za výsledky vyučovacího a výchovného procesu
- Není pouze vědeckým pracovníkem, ani „mobilní encyklopedií“

Co učitel a pedagog je:

- Člověk empatický, který se dovede vžít do myšlení dětí a rodičů
- Člověk odborně a pedagogicky zdatný, který toho mnoho ví a který je schopen přiznat, že neví vše (ale ví kde to najde)
- Člověk vyrovnaný, ale kritický k výsledkům své práce
- Člověk, který nepřemýšlí nad tím, zda má udělat něco smysluplného, protože je to nad rámec jeho povinnosti
- Člověk, který pociťuje vnitřní potřebu vstřebávat nové a nové poznatky z oboru a z jiných oblastí
- Člověk, který považuje za nejvyšší metu dosáhnout úspěchu při práci s dětmi a pociťuje uspokojení, pokud se mu to daří

S uvedeného vyplývá, že učitelská profese vyžaduje souhrn vlastností, který je ojedinělý. To samotné však neznamená, že se osobnost učitele projeví v kvalitě výuky. Může narazit na:

- Nepochopení a konzervatismus kolegů a nadřízených
- Nepochopení a konzervatismus rodičů dětí
- Špatné materiální zázemí
- Vlastní zdravotní potíže – zvláště psychického rázu
- Nepochopení vlastní rodiny a příbuzných
- Nebezpečí přijetí automatických vzorců – zautomatizování, které směřuje k syndromu vyhoření

Nároky na učitelské povolání jsou velké. Tomu může čelit jen opravdu silná a psychicky zdravá osobnost. Výuka a výchova je činnost, která je schopna během několika dní zcela vyčerpat zdravého jedince. Profesionál ví, že si musí rozvrhnout síly tak, aby vydržel po celou dobu, po kterou bude jeho působení třeba.

Objeví-li se někdo, kdo potřebuje učiteli sdělit, jak málo je časově náročná učitelská práce, kolik má učitel volna a dovolené, vysvětlete mu to. Pokud to nechce pochopit (a těch není málo), usmějte se, a už jen pro sebe si vzpomeňte na okamžiky, kdy se vám práce dařila a měl, nebo měla jste z ní opravdu radost. Nemusíte nikoho přesvědčovat, jen chápat svou motivaci.

Profesní vývoj učitelů

Vývoj profesní dráhy je proces, jehož průběh lze rozčlenit do několika fází:

- Volba učitelské profese (motivace ke studiu učitelství)
- Profesní start (vstup do povolání)
 - konfrontace mezi vysokoškolskou přípravou učitele a praxí ve škole
 - rozpor mezi znalostmi a zkušenostmi učitele – začátečníka
 - rozpor mezi osobními aspiracemi mladého učitele, jeho pojetím učitelské profese a koncepcí vyučování a koncepcí práce učitelského sboru dané školy
 - převzetí sociální pozice v učitelském sboru
- Profesní adaptace (první roky v povolání)
 - kladou se základy pedagogických zkušeností
 - období nejintenzivnějšího procesu identifikace se s životním povoláním – utváří se pojetí učitelské role, postoje, profesní zájmy, ale i hodnotová orientace učitele
 - učitel se vyrovnává s odbornými i mimoprofesionální problémy
- Profesní výstup (kariéra)
- Profesní stabilizace, resp. profesní migrace (změna učitelského povolání),
 - z učitele – začátečníka se stává zkušený profesionál. To nastává po 5 letech učitelovy práce
- Profesní vyhasínání (vyhoření), resp. profesní konservatismus
- „Předdůchodovou fází“ – do popředí nové hodnoty:
 - zájem o výdělek (vliv na výši důchodu),
 - zájem o pracovní podmínky (větší důraz na hodnoty zdraví a životní pohody)
 - o dobrý pracovní kolektiv a o dobré interpersonální vztahy.
- Učitel opouští svou profesní dráhu a bilancuje celý svůj život. Obecně je učitel po 50. roce života nejzkušenější
 - s přibývajícím věkem narůstají některé negativní jevy: konzervativní postoje učitelů, rezignace

Zdroje:

Oberuč, J. – Porubčanová, D.: Všeobecná didaktika. Dubnica nad Váhom: DTI, 2010.

Turek, I.: Didaktika. Bratislava: Iura Edition, 2008.

Karíková, S.: Osobnosť učiteľa. Banská. Bystrica: Pedagogická fakulta UMB, 1999.

Průcha, J.: Moderní pedagogika. Praha : 1997.